

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2022)

Işıl Y IŞIKTAŞ SAVA

Dr. Öğretim Üyesi., Ankara Hacı
Bayram Veli Üniversitesi
isilay.sava@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7504-7960>

İdil-Ural Grubu Türk Lehçelerinde (Kazan Tatar-Başkurt Türkçeleri) Antropometri Yöntemiyle Oluşturulmuş Ölçü Birimleri

*Measurement Units Established by Anthropometry in Idil-
Ural Turkic Dialects (Kazan Tatar-Bashkir)*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 28.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 25.08.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2022

Atıf/Citation

Işıktaş Sava, I. (2022). İdil-Ural Grubu Türk Lehçelerinde (Kazan Tatar-Başkurt Türkçeleri) Antropometri Yöntemiyle Oluşturulmuş Ölçü Birimleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 836-853. <https://doi.org/10.34083/akaded.1149791>

Işıktaş Sava, I. (2022). Measurement Units Established by Anthropometry in Idil-Ural Turkic Dialects (Kazan Tatar-Bashkir). *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (2), 836-853. <https://doi.org/10.34083/akaded.1149791>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Tarih boyunca bir nesnenin boyutunu, ağırlığını, büyüklüğünü veya küçüklüğünü; herhangi bir yere olan uzaklığını veya yakınlığını anlatmak için kişiöglü, çeşitli yollara başvurmuştur. Bazen genelgeçer yöntemlerle ölçülerini dile getirirken, bazen de bu yöntemlerin dışında dolaylı ölçme yollarını hayata geçirmişlerdir. Genelgeçer yöntemlerle ölçmenin bilinmediğı dönemlerde başvurulan yöntemlerden birisi “antropometri”den yararlanmak olmuştur. Kişinin vücudunun organlarından yola çıkılarak, benzetmeler yoluyla bu organlar ölçü birimi yerine kullanılmıştır.

Diğer dillerde kullanılan bu yöntemden hem genel Türkçede hem de Çağdaş Türk Lehçelerinde sıklıkla yararlanıldığı görülmektedir. İdil-Ural grubu Türk Lehçelerinden Kazan Tatar-Başkurt Türkçelerinin söz varlığında ölçü terminolojisi ve antropometri sistemiyle oluşturulmuş ölçü bildiren sözcükler de önemli bir yere sahiptir. Bugüne kadar Başkurt ve Kazan Tatar Türkçelerinde ölçü kavramları ve antropometri sistemiyle oluşturulmuş ölçü birimleri hakkında yapılmış başlı başına bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu makalede amacımız, Başkurt ve Kazan Tatar Türkçelerinin söz varlığındaki antropometri sistemiyle oluşturulmuş ölçü birimleri ve adlandırmalarının zenginliğini ortaya çıkarmak, bu alanda çalışacaklara katkı sağlamaktır.

Çalışmamızda Başkurt Türkçesi ve Kazan Tatar Türkçesinin sözlükleri taranmış, tespit edilen kelimeler art zamanlı ve eşzamanlı inceleme ile açıklanmış, farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmaya gayret gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başkurt Türkçesi, Kazan Tatar Türkçesi, antropometri, ölçü birimleri

Abstract

Throughout history, human beings have resorted to various ways to describe the size, weight, size or smallness of an object, its distance or proximity to any place. Sometimes they preferred generally accepted methods and sometimes they implemented indirect measurement methods. One of the methods when measurement with generally accepted methods was not known was to make use of "anthropometry". Based on the organs of the person's body, these organs were used instead of the unit of measurement through analogies.

It is observed that this method, which is used in other languages, is frequently used in both general Turkish and Contemporary Turkic Dialects. In the vocabulary of Kazan Tatar-Bashkir of the Idil-Ural group, measurement terminology and words denoting measure formed by the anthropometry system also have a remarkable place. Until today, there has been no extensive study on the measurement concepts and measurement units created with the anthropometry system in Bashkir and Kazan Tatar.

Our aim in this article is to reveal the richness of measurement units and denominations created with the anthropometry system in the vocabulary of Bashkir and Kazan Tatar and to contribute to those who will work in this field.

In our study, the dictionaries of Bashkir and Kazan Tatar were scanned, the words identified were explained with diachronic and simultaneous analysis, and efforts were made to reveal differences and similarities.

Keywords: Bashkir Turkish, Kazan Tatar Turkish, anthropometry, units of measure

Giriş

İnsanlık tarihinde, uluslararası ilişkiler de zamanın şartlarına göre değişmiş, gelişmiş ve ticaretin boyutu genişledikçe günlük hayatta kullanılan bir nesnenin boyunu, ağırlığını, hacmini, uzunluğunu belirlemeye yönelik ölçü adlarına ihtiyaç duyulmuştur. Ticari ilişkilerde her ulusun kendi birimini kullanması, ilişkileri zorlaştırır ve ortak bir birim anlayışının olması gerektiği genelgeçer bir gerçek hâline dönüşür.

Ortaya çıkan bu durumun düzelmesi için 1875'te Paris'te metre antlaşması imzalanmış, uluslararası ilişkilerde ortaklığın oluşmasını sağlayan ortak metrik sistem kabul edilmiş ve ortak ölçüler kullanılmaya başlanmıştır (Uzun, 2020, s.246).

Kişiler, ortak ölçü sisteminin daha kullanılmadığı zamanlarda, gündelik hayatında herhangi bir şeyin ölçüsünü belirtmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu yollar, kimi zaman benzetme, kimi zaman hayvan ve insan organlarından yararlanarak dilin zenginliklerini kullanma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yunanca *anthropo* (insan) ve *mertikos* (ölçme) sözcüklerinden türetilen “antropometri”, insan vücudunun ölçülerini konu edinen bilim dalıdır (Uzun, 2020, s.254). Bugüne kadar Çağdaş Türk Lehçelerinde ölçülerle ilgili yapılmış: Gülsine Uzun (2022), “*Kırgız Türkçesinde Uzunluk ve Mesafe Ölçümünde Kullanılan Metaforlar*”; Emine Atmaca (2009), “*Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları*”; Işlay Işıktaş Sava (2021), “*Kırım Tatarcada Antropometri Sistemiyle Oluşturulmuş Ölçü Birimleri ve Adlandırmaları*” gibi çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Kazan Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçelerinde bu konuyu ele alan başlı başına bir çalışma yoktur.

Bu çalışmanın amacı, İdil-Ural Türk Lehçelerinin (Baskurt ve Kazan Tatar Türkçelerinin), söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz, organ adlarından yola çıkarak oluşturulmuş ölçü birimlerini ortaya koymaktır.

1. Yöntem, Kapsam ve sınırlılık

Çalışmamızda Başkurt Türkçesi verilerine erişmek için, Türkiye’de basılmış, Murat Özşahin’in (2017), Başkurt Türkçesi Sözlüğü (BTS); Moskova’da basılmış, Başkurt

Tiliniñ Hüzligi I-II, 1993, Meskev (BTH); Ufa'da (Üfü'de) basılmış, Başkurt Tiliniñ Akademik Hüzligi (6 tom-cilt) (БТАН)¹ sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Kazan Tatar Türkçesi verilerine erişmek için, Türkiye'de basılmış Mustafa Öner'in (2015), Kazan Tatar-Türkçesi Sözlüğü (KTTS), Kazan'da basılmış Tatarca-Türkçe Sözlük (1997) (TTS) ile Tatar Tiliniñ Añlatmalı Süzligi (I-II-II) (TTAS) adlı eserler taranmış, bu çalışmanın konusu olan antropometri sistemiyle oluşturulmuş *ölçü birimleri* incelenmiştir. İncelemede karşılaştırma için Türkçenin tarihî dönemlerinin sözlüklerine de zaman zaman başvurulmuştur.

2. Veriler

Bu taramalardan tespit edilen bilgilere göre Başkurt ve Kazan Tatar Türkçelerinde antropometri sistemiyle oluşturulmuş ölçü birimlerini aşağıdaki başlıklarla incelemek mümkündür.

- 1.1. Parmağa Dayalı Uzunluk Ölçü Birimi
- 1.2. Kola Dayalı Uzunluk Ölçü Birimi
- 1.3. Ayağa Dayalı Uzunluk Ölçü Birimi
- 1.4. Diğer Organlara Dayalı Uzunluk Ölçü Birimleri

2.1. Parmağa Dayalı Ölçü Birimleri

El ve parmakla ilgili söz varlığı

avuç (уч~ ус), **aya** (ая), **serçe parmak** (чәнчә бармак~ сәтәкәй →сынғарсай бармак), **karış/sere** (карыш сөям, һөйәм), **çimdik** (чеметем~ семтем), **tutam** (тотам), **eli** (иле), **кулясыу**

2.1.1. avuç (уч~ ус)

Eski Uygurcada *adut~atud*: avuç, avuç dolusu (Caferoğlu, 2011, s.6, 25), Orta Türkçede DLT'de *ağut~avut*: avuç (Ercilasun&Akkoyunlu, 2014, s.542, 564), Harezmi-Altınordu Türkçesinde *avuç~awuç*: avuç (Ünlü, 2012, s.63) şeklinde geçmektedir².

Türkçe Sözlük'te “Elin parmak uçlarıyla bilek arasındaki iç bölümü, apaz, hapaz, koşam”olarak tanımlanan “*avuç*” ve “pek çok; bir avucun alabildiği miktar için kullanılan “*avuç dolusu*”; “pek küçük, dar” için söylenen “*avuç içi kadar*” tabiri (TS

¹ Aslında bu sözlük 10 cilttir. Sözlük Başkurtça-Türkçe-İngilizce-Rusça şeklindedir. Elimizde 6 cildi bulunduğu ve bu ciltlerden yararlandığımız için buraya 6 cilt diye belirttik. Çalışma içinde bu kısaltma kullanılacaktır. (БТАН)

² Ayrıca Clauson, Doerfer, Tekin, Eren gibi Türkologların avuç ile ilgili yazdıkları için bkz. Tuncer Gülensoy'un “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, Ankara, s. 90

2011, s.193), *bir avuç* :1. Bir avucu dolduracak kadar 2. Az sayıda, çok az (211, s.352)” olarak tanımlanan avuçla ilgili sözler Murat Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde ve Başkurt Tiliniñ Hüzligi’nde karşımıza avuç kelimesinin ses olayları sonucunda avuç>uç>us şeklinde karşımıza çıkmaktadır: **us (yc)**: avuç, aya, el içi, avuç içi (2017, s. 664).

Başkurt Tiliniñ Hüzligi’nde “**us (yc)**” ile kurulmuş iki söz kalıbı da bulunmaktadır. **us аяһындай** (us ayahınday): “*Çok küçük bir şey için söylenir.*” diye tanımlanmaktadır.

-ус аяһындай қағыз (us ayahınday qağız) “*Avuç içi kadar kâğıt*” (1993, c.2, s. 482).

us төбөдәге кеуек (us tübündegı kīwīk): “*Çok yakın için, avucunun içinde gibi*” kullanılır.

-Тай төбәһенән тирә-яктағы яландар, сокор-сақырзар, карағай, кайын урмандары .. **us төбөдә кеуек** кенә күренә. М.Селил (1993, c.2, s. 482).

-*Dağın aşağısından etrafındaki dümdüz alanlar, engebeli yerler, çam ağacı kayın ormanları ... avucunun içindeymiş gibi görünüyor.*

us adına yapım eklerinin getirilmesiyle türetilmiş “**услам**” ve **усма* adları ile усла(у)- ve усмала-** eylemleri Başkurtça sözlüklerde karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

услам (uslam): “*tutam, deste, demet bir avuç*” (BTS 2017, s.664).

услау (uslaw): (fiil) “*avuçlamak*” (BTH 1993, c.2, s.482).

усма (usma): “*1. Bir tutam yiyecek. 2. Bir tutam*” (BTS, 2017, s.664).

усмала-(usmala-): “*Avuçlamak, avuçlayarak tutmak*” (BTS, 2017, s. 664)

Kazan Tatar Türkçesinde de avuç sözcüğünün ses düşmesi sonucu **уч** (uç) olarak Tatarca-Türkçe Sözlük (TTS) ve Mustafa Öner’in Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü (KTTS)’nde yer aldığını görmekteyiz:

уч (uç): “*Avuç.*” (TTS, 1997, s.364).

уч (уç): “*1. Avuç, el içi. 2. Avuçlanan miktar*” (KTTS, 2015, s.509).

Kazan Tatar Türkçesinde **уч** ile kurulmuş yine miktar belirten şu söz kalıpları da bulunmaktadır:

Tatar Tiliniñ Añlatmalı Süzligi’nde;

***уч тутырып** (*uç tutırıp*): “*Avuç dolu*”

* **уч төбе кадәр** (*uç tībī kader*): “*Avuç içi kadar*”

-Асфальтламый калган **уч төбе кадәр жирдә** дә төрле чөчәкләр үсеп утыра. “*Asfaltlanmadan kalan avuç içi kadar yerde de türlü çiçekler büyüye durmuş.*” (TTAS 1977, c.1, s.79), şeklinde yer almaktadır.

Mustafa Öner’in Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü’nde;

уч төбә: “*Aya, avuç içi*” (KTTS, 2015, s. 509)

uç tuturıp: *Avuç dolusunca birçok.* (KTTS, 2015, s.509) olarak geçmektedir.

Tatarca-Türkçe Sözlük'te **уч** adından türetilmiş adlar ve eylemler de şu şekildedir:

учлам (uçlam) : *bir avuç* (TTS, 1997, s.364)

учма (uçam) : *tutam* (TTS, 1997, s.364)

учмала-(uçmala-): *tutamlamak* (TTS, 1997, s.364)

учлау: (uçlaw) : (fiil) *avuçlamak* (TTS, 1997, s.365)

Tatar Tilinin Añlatmalı Sözlüğü (TTAS)'nde de “**уч, уч тутырып, уч төбе кадәр**” söz ve söz öbekleri yukarıda belirtilen anlamlarda ifade edilmiş ve örneklendirilmiştir:

Уч төбе: Нәфисә кисмәктән бер **уч** бодай алып, **уч төбөндә** жәеп күрсәтте. Г. Бәширов. “Nefise, tomruktan yapılan yalaktan bir avuç buğday alıp avucunun içine yayarak gösterdi.”

Уч тутырып: Ул иблис карчыгын күрә алмассыз хәзер. Сезнең өчен ул уч тутырып акча алды да күптән тайды инде. Т. Гыйззәт. “O şeytani yaşlı kadını şimdi göremezsiniz. O, sizden pek çok akça(para) aldı ve çoktan kaçtı.”

Уч төбе кадәр (кадәрле , хәтле): Шул вакыт, кояшның соңгы нурларында ялт-йолт килеп, яр өстенә уч төбе кадәрле чабак очты. М. Хәсәнов. “O zaman, güneşin son ışıklarında sahilin üstüne bir yanıp bir sönüp parlayarak minicik bir çamça balığı uçtu.” (TTAS, 1977, c.3, s.326)

-Асфальтламый калган **уч төбе кадәр жирдә** дә төрле чәчәкләр үсеп утыра. “Asfaltlanmadan kalan avuç içi kadar yerde de türlü çiçekler büyüedürmüş.” (TTAS, 1977, c.1, s.79)

Bunların dışında bir de ***кушуч** sözcüğü gözümüze çarpmaktadır. Tatar Tilinin Añlatmalı Sözlüğü'nde sözcük: Шулай куелган ике учка алынырга мөмкин булган яки алынган сибелүчән, чәчелүчән әйбернең микъдары. “*Elleri birleştirip iki avuç içine mümkün olduğu kadarıyla veya alınabilen; serpilebilecek, saçılabilir her şeyin miktarı için verilen ad.*” şeklinde açıklanmaktadır:

-Ул арада Айсылу почмак яктан бер **кушуч** чикләвек алып чыкты. Г. Бәширов. “*O arada, Aysılıw köşe taraftan iki avuç dolusu çekirdek alıp geldi.*” G. Beşirov.” (TTAS, 1977, c.2, s. 200)

Buradaki kullanımda iki avucun içi kastedilirken, Kırım Tatarcada *quş avuç (küçük avuç)* şeklinde kullanılmaktadır (Sava, 2021, s. 356)

2.1.2. аяа (ая)

Türkçe Sözlük'te “*1.Elin parmak dipleri ile bilek arasındaki bölümü, 2. Ayak tabanı*” (2011, s.194) olarak karşımıza çıkan аяа, Eski Uygurcada аяа: “*1. Аяа, авуҫ, авуҫ иҫі*” (Caferoğlu, 2011, s. 6, 26), Orta Türkçede DLT'de аяа: “*аяа, авуҫ иҫі*”

(Ercilasun&Akkoyunlu, 2014, s.566), Harezmi-Altınordu Türkçesinde aya (1): “aya, avuç içi, el ayası” (Ünlü, 2012, s. 64) şeklinde geçmektedir.

Başkurt Tilinin Hüzügligi’nde **ая (1)**: “Dört parmak genişliğindeki ölçü birimi” olarak yer alırken şu örnek verilmektedir:

-Итенең кыркмаға караһы юк. Кабырға сырттары бер ая май, байғоштон.
“Köpeğini kırkmaya gücü yok. Kaburgası, sırtı dört parmak yağı olmuş, tembelin” (BTH 1993: c.1, s.101).

Başkurt Tilinin Akademik Hüzügligi’nde de **ая (1)**: “Dört parmak ölçümü” olarak tanımlanmış ve бер ая (bir aya), ике ая (iki aya) vb. gibi diyerek örneklenmiş, **үс аяһындай** (us ayahınday) ile karşılaştırın, diye belirtilmiştir (BTAH, 2011, c.1, s.404).

Murat Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğün’nde **ая (1) (aya)**: “1. Avuç ayası. 2. Dört parmak genişliğinde ölçü birimi” şeklinde ölçü biriminin tanımını içeren açıklamayla verilmiştir (BTS, 2017, s.49).

Tatarca-Türkçe Sözlük’te **ауа (ая)**: “1. El ayası” (TTS, 1997, s.38). olarak geçmekte iken diğer Kazan Tatar Türkçesi sözlüklerinde bu söz yer almamaktadır.

2.1.3. serçe parmak (чәнчә бармак~ сәтәкәй → сыңғарсай бармак)

Türkçe Sözlükte “serçe parmak: Beş parmağın en küçüğü, küçük parmak” diye tanımlanmıştır (2011, s. 2070). Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserinde “**serçe parmak** ‘Beş parmağın en küçüğü’ = OT. **çıçalak** ‘serçe parmak, sırça parmak’ (DLT) [Krş. Çıçamuk ‘yüzük parmağı’]” bilgisini vermektedir (2007, c.2, s.755).

Tatarca-Türkçe Sözlük ve Tatar Tilinin Añlatmalı Sözlüğü’nde serçe parmak için **чәнчә бармак** ifadesi şu şekilde yer almaktadır:

чәнчә (çençe): чәнчә бармак (çençe barmaq) “serçe parmak” (TTS, 1997, s.404).

чәнчә: чәнчә бармак Ayağın ve elin beşinci, en dışta olanı, küçük parmağı (TTAS 1977, c.3, s.469).

Başkurt Türkçesinde ise bu sözcük bambaşka bir şekildedir:

сәтәкәй (setekey): *serçe parmak, küçük parmak* (Özşahin 2017, s. 515).

сәтәкәй → сыңғарсай бармак “El ve ayağın kenarındaki en küçük parmak” (BTH, 1993, c.2, s.264).

2.1.4. karış, sere (карыш сөям, һөйәм)

Türkçe Sözlükte “karış: parmaklar ile birbirinden uzak duracak biçimde gergin duran elde başparmak ile serçe parmağın uçları arasındaki açıklık” olarak geçmektedir (2011, s. 1331). Orta Türkçede DLT’de *karış: karış* (Ercilasun&Akkoyunlu, 2014, s. 542,

687), Harezmi-Altınordu Türkçesinde *karış* (1): karış, başparmak ile serçe parmakların uçları arasındaki açıklık (Ünlü, 2012, s.291) şeklinde geçmektedir

Kazan Tatarca Sözlüklerde *karış* sözü;

карыш (qarış): “*karış*” (TTS, 1997, s. 141; KTTS, 2015, s. 273).

карыш (qarış): “*uzunluk ölçü birimi, gerilmiş elin başparmak ucu ile orta parmak ucu arası, çeyrek arşına denk ölçü.*” (TTAS, 1977, c.2, s. 67)

карышла- (qarışlama-): “*karışlamak*” (TTS, 1997, s. 141); “*1. karışlamak*” (KTTS, 2015, s. 273) şeklinde geçmektedir.

карышлау- (qarışlama-): Bir şeyin arasını karış ile ölçmek (TTAS, 1977, c.2, s. 67).

Başkurtça Sözlüklerde *karış* için şu sözler tespit edilmiştir:

карыш (qarış): “*ölçü birimi, karış*” (BTS, 2017, s. 332).

карышла-(qarışlama-): “*karışlamak, karışla ölçmek*” (BTS, 2017, s. 332)

карыш (qarış): “*açılmış başparmak ile işaret parmağı arasına denk gelen ölçü birimi.*”

-Күлдәгемдән итәктәре ергә етмәй бер карыш “*Gömleğimin etekleri yere yetiştiriyor, bir karış.*” (BTH, 1993, c.1, s. 650)

карыш аялык (qarış ayalıq): “*Uzunluğu bir karıştan bir aya (avuç içi) kadar olan miktarı anlatmak için kullanılır.*” (BTH, 1993, c.1, s. 650). “Çok kısa.” (BTAH, 2013, c.5., s.351).

карышка халыу (qarışqa halıu): Karış ile ölçmek (BTH, 1993, c.1, s. 650).

Karışın yanında Türkiye Türkçesinde onun daha küçüğü için *sere* sözü kullanılmaktadır.

sere: (Türkiye Türkçesi): a.hlk. “*Açık duran baş parmağın ucundan işaret parmağının ucuna kadar olan uzaklık, sele.*” (TS 2011, s. 2070).

sere: “*Açık duran baş parmağın ucundan işaret parmağının ucuna kadar olan uzaklık, sele.* < ser- ‘açarak yaymak’ + -e Krş. sıyam, sile, siye, süyem ‘aynı anlamda’ (Gülensoy, 2007, c.2, s. 755).

Burada Türkçe-Tatarca Sözlükte *sere*’nin karşılığı olarak “*süyem*” ve “*karış*” kelimeleri verilmiştir. Ancak göze çarpan husus *sere*, başparmakla işaret parmağı arası için uzunluk birimine verilen ad iken *karış* ve *süyem* başparmak ile serçe parmağın arasındaki mesafeyi belirten uzunluk için kullanılan adlardır.

Kazan Tatarca sözlüklerde *sere* için “*сөям (söyem)*” şu şekilde geçmektedir:

сөям (söyem): “*1. Karış. 2. Çeyrek arşın ölçüsü*” (KTTS, 2015, s.416); (TTAS, 1977, c.3, s.720); “*17,7 cm uzunluğundaki ölçü birimi*” (TTS, 1997, s. 289).

сөямлә- (söyemle-): Karışlamak, ölçmek (KTTS, 2015, s.416).

Ancak görüldüğü gibi Tatar Tiliniñ Añlatmalı Sözlüğü’nde ve Tatarca-Türkçe Sözlük’te “*сөямлә-* (söyemle-)” geçmemektedir.

Başkurtça sözlüklerde ise hem sereyi hem karışı karşılayacak açıklamalar bulunmaktadır:

һөйәм (höyem): “1. Karış. 2. Çeyrek arşın” (BTS, 2017, s. 214)

һөйәм (höyem): “Gerilmiş başparmak ile işaret parmak uçları arasına denk gelen eski ölçü birimi”. (BTH, 1993, c.2, s.600)

һөямлә- (höyemle-): “Karışlamak, karışla ölçmek” (BTS, 2017, s. 214)

2.1.5. çimdik (çemetem~ cemtem)

Türkçe Sözlükte “2. Başparmakla işaret parmağının arasına alınan miktarda olan” (2011, s. 548)” diyerek tanımlanan çimdik için Tuncer Gülensoy, Eski Türkçede çimdi-kökünden geldiğini belirtmektedir (2007, c.1, s. 243).

Başkurtça sözlüklerde ses değişikliği (ç->s-), (-i->î) sonucunda cemtem (sîmtîm) olarak geçmektedir. Bu söz ve ondan türetilmiş sözler şu şekildedir:

семет- (sîmtî-): “çimdiklemek, çimdirmek” (BTS, 2017, s. 507).

семтем (sîmtîm): “Bir çimdik kadar olan miktar, bir çimdiklik miktar” (BTS, 2017, s.214).

семте- (sîmtî -): “2. Parmak ucu ile tutmak, parmak uçları ile koparmak” BTS, 2017, s. 214).

Kazan Tatar Türkçesi sözlüklerinde çimdik ve onunla ilgili sözler şu şekildedir:

çemet- (çîmî-): “çimdirmek” (KTTS, 2015, s.94).

çemet- (çîmî-): “çimdiklemek” (TTS, 1997, s.394).

çemetү- (çîmîtüw-): “Birer serpmelik, tutamlık şeyleri parmak uçlarıyla alma eylemi”. Atasözü örneği: Çеметеп жыйсаң, учлап ашарсың. “Çimdik çimdik toplarsan, avuçlayarak yersin.” (TTAS 1977, c. s, 419).

çemetem (çîmîtîm): “Bir çimdik miktarında, bir çimitim.” (KTTS, 2015, s.94.)

çemetem (çîmîtîm) : “Serpilbilecek şeyleri iki ya da üç parmak (baş, işaret ve orta) ucunu birlikte tutup alınan miktar.” (TTAS 1977, c. s, 419).

çemetem (çîmîtîm) : “Çimdik.” (TTS, 1997, s. 394.)

çемче- (çîmçî -): “çimdik çimdik (az az) almak” (TTS, 1997, s. 394).

2.1.6. tutam (totam)

Türkçe Sözlük'te tutam: “Avuç içi veya parmak uçlarıyla tutulabilen miktarda olan” diye tanımlanmaktadır (2011, s. 2389).

Başkurtça Sözlüklerde tutam, şu şekilde yer almaktadır.

totam (totam): “1. Tutam (ölçü). 2. Bir avuç. 3. Bir demet.” (BTS, 2017, s. 627).

totамла- (totamla-): “Tutam olarak ölçmek” (BTS, 2017, s. 627).

ТОТАМ (totam): “1. *Avuç içine denk olan uzunluk ölçümü*, 2. *Avuca alınan, tutulan şeyin ağırlık, hacim ölçümü*” (BTH, 1993, c.2, s.375).

ТОТАМЛА- (totamla-): “*Tutam olarak ölçmek*” (BTH, 1993, c.2, s.375).

Kazan Tatarca sözlüklerde de tutam için aşağıdaki sözler geçmektedir:

ТОТАМ (tütam): “*tutam*” (TTS, 1997, s.322).

ТОТАМ- ТОТАМ (tütam-tütam): “*tutam tutam*” (TTS, 1997, s. 322).

ТОТАМ (totam): “1. *Demet* 2. *Bir tutam, bir avuç*” (KTTS, 2015, s. 483).

ТОТАМ (tütam): “1. *Dört parmak genişliği, yaklaşık 77 mm’lik ölçü birimi*. 2. *Bir şeyin uzunluğunu anlatırken kullanılan “şu kadar uzunlukta”nın karşılığı*” (TTAS, 1977, c.3, s.124).

ТОТАМ- ТОТАМ: “*Her birisi bir avuç içine sığacak kadar, tutam tutam*” (TTAS, 1977, c.3, s.124).

Burada göze çarpan husus, tutam için Tatar Tiliniñ Añlatmalı Süzligi’nde tutam’ın uzunluk için de kullanılmış olmasıdır.

Emine Atmaca, Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları, adlı makalesinde tutam için, kelimenin tut- fiiline -(X)m fiilden isim yapım ekininin getirilmesiyle oluştuğunu belirttikten sonra, Marcel Erdal’ın bu ekin üç temel fonksiyonundan birinin ölçü yapma işlevi olduğunu işaret ettiğine dikkat çeker ve Muharrem Ergin’in ise, bu ekin işlek olmayan bir isimden isim yapma eki olduğunu ifade ettiğini dile getirir (Atmaca, 2009, s. 38).

2.1.7. Eli (Иле)

Emine Atmaca, *eli* ile ilgili olarak “*parmağın yatay kalınlığı, eni, parmağın genişliği*” için kullanıldığını, *eli*’nin metrik değerinin 1,5 cm’ye denk gelmesini, bu uzunluk biriminin kendi içerisinde çeşitlerinin var olduğunu dile getirdikten sonra “*Eki eli, üç eli vs. Eki eli: İki parmak genişliği, üç eli: Üç parmak genişliği demektir. Kazak Türkçesinde eli (parmağın kalınlık ölçüsü) kelimesi Türkiye Türkçesinde parmak, “bir parmak enliliğindeki uzunluk ölçü birimi” kelimesiyle karşılanır.*” diye belirtmektedir (2009, s.36).

Kazan Tatar Türkçesi sözlüklerinde bu söz bulunamamıştır. Başkurt Türkçesi Sözlüklerinde ise şu şekilde yer almaktadır:

Иле (ilë): “*Bir parmak kalınlığındaki eski ölçü birimi*” (BTS, 2017, s. 249)

Иле: “*Bir parmaklık. Bir parmak genişliğindeki eski ölçü birimi*” (BTAH 2013, c.3., s. 699-700).

-Икенсендә ит, йылкы ите, өс-дүрт иле калынлык ялылар, йылау- йылау казылар. (*İkincisinde et, at eti, üç dört parmak kalınlığında etler, kalın kalın kazı³lar*) (BTAH 2013, c.3, s.700).

Bunun dışında Başkurt Türkçesinde kullanılan **кулясыу** (qulyasıv): “*Dört parmak genişliğindeki ölçü birimi*” (BTS, 2017, s.381), **кулясыу**: “*İsim, karşılaştırınız diyalektler “aya-avuç içi”*” (BTAH, 2013, c.5, s.699-700)” karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Kola Dayalı Ölçü Birimleri

“*Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer*” olarak tanımlanan koltuk (TS, 2011, s.465)” sözünün; Kazan Tatar Türkçesinde, **култык** (kultık): 3. “*Bir koltuğa sığacak kadar*” (KTTS, 2015, s. 304)”, Başkurt Türkçesinde de **култык** (kultık): “2. İki yandan çevrelenmiş dar aralık, geçit (BTS, 2017, s. 381)” olarak, temel anlamının dışında kullanıldığı da görülmektedir.

2.2.1. kulaç (қолас~ қолач)

Türkçe Sözlükte, “*Gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık*” (2011, s. 1518) olarak açıklanan kulaç Başkurt Türkçesinde şu şekilde geçmektedir:

қолас (қолас): “*Kulaç*” (BTS, 2017, s. 369).

қоласла- (қоласла-): “*Kulaç içine almak, kulaçlamak, elleri genişçe açmak.*” (BTS, 2017, s.369).

қолас (қолас): “*Açılan iki kol ucunun arası. қоласы қиң, қоласына алыу.. gibi*” (BTH, 1993, c. 2, s. 672).

қоласла- (қоласла-): “*Kulaç içine almak, kulaçlamak, elleri genişçe açmak*” (BTH, 1993, c.2, s. 672).

қолас (қолас): “*Kolların açıklığı, açılan iki kol ucunun arası, 2. Bu aralığa denk gelen ölçü birimi*” (BTAH, 2013, c. 5, s. 433).

Kulaçla ilgili Kazan Tatar Türkçesindeki bilgiler şu şekildedir:

қолач (қолач): “*1.Kulaç. 2. Bir işin büyüklüğü hakkında ölçü*” (KTTS, 2015, s. 295).

қолачла- (қолачла-): “*Kulaçla ölçmek, kulaçlamak*” (KTTS, 2015, s. 295).

қолач (қолач): “*kulaç*” (TTS, 1997, s. 157).

қолачла- (қолачла-): “*Kulaçlamak*” (TTS, 1997, s. 157).

қолачлы (қолачлы): “*Büyük ölçülü, geniş*” (TTS, 1997, s. 157).

³ Казы (қази):1 Atın kaburgası ve işkembesi üzerindeki yağ, 2. Bu yağı tuzlayıp et il bağırsak içinde doldurarak yapılan yiyecek (Özşahin, 2017 s. 344).

колач (қолаç): “*Yana doğru açılmış iki kolun arası, bir elin parmak uçlarından diğer elin parmak uçlarına kadar; bu aranın düz uzunluğunun ölçü birimi*” (TTAS, 1977, c. 2, s.132).

колачла - (қолаçла-): “*2. kulaçla ölçmek*” (TTAS, 1977, c. 2, s.133).

2.2.2. ен-омуз (иң – иңбаш)

Türkçe Sözlükte “**ен (I)**” sözünün açıklamasında “Bir yüzeyde boy sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, genişlik. Boy, uzunluk karşısı” verilirken Tatar Tilinin Añlatmalı Sözlüğü’nde madde başı iki “иң” vardır. İlk madde için iki alt başlık açılmıştır. Bu ilk maddenin birinci alt başlığında genişlik ifadesinin karşılığı olan “иң” (Türkiye Türkçesindeki “en”) açıklanmıştır. Bu maddenin ikinci alt başlığında ise “2. Арканың калак сөякләре турысындагы киңәеп киткән өлешә (ике кулбаш арасы), “*Sırtın kürek kemikleri arasında genişleyip giden bölümü*” (TTAS, 1977, c. 1, s. 446)” ifadesi ile Türkiye Türkçesindeki “omuz”un karşılığı işaret edilmiştir.

Ауың сөзлүкте, **иңнән иңгә** 1) бер кырыдан икенче кырыга кадәр; бөтен киңлегенә. “*Bir кыудан diğer кыуа кәдәр; бүтүн киңлик*” ve 2) бер яктан икенче якка һәм кирегә (йөрөп, йөзөп һ. б. чыгу турында). “*Bir тарафтан diğer тарафа ve geriye (yürüyerek, yüzerek vb. gibi çıkılmasına, geçilmesine dair* (TTAS, 1977, c. 1, s. 446).” açıklamaları bulunmaktadır.

Sözlükte omuz için iki söz daha madde başı olarak karşımıza çıkmaktadır: “**иңбаш**” ve “**кулбаш**”. “иң” ile “баш” sözlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş **иңбаш (iñbaş)** sözü, “*Gövdenin boyundan omuz başına kadarki üst bölümü*” (TTAS, 1977, c. 1, s. 447) olarak açıklanmıştır. “кул” ile “баш” sözlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş **кулбаш (kulbaş)** sözü de “*1.Bileğin kürek kemiğine bağlandığı, tutunduğu yer*” (TTAS, 1977, c. 2, s. 187).” şeklinde açıklanarak sözlükte yer almıştır.

Tatarca-Türkçe Sözlük’te de “иң” için tek madde başına üç açıklama yer almaktadır: “1. En, genişlik 2. İki omuz arası 3. Bir çeşit yer ölçümü” (1997, s. 117). Bu sözlükte omuz sözü için de **иңбаш (iñbaş)**: “omuz” (TTS, 1997, s. 117) ve “**кулбаш (kulbaş)**: “omuz” (TTS, 1997, s. 173) sözlerinin yer aldığı görülmektedir.

Mustafa Öner’in Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü’nde **иң иң (I)** “*En, genişlik.*” (KTTS, 2015, s.172) şeklinde yer almış ve omuz karşılığı gösterilmemiştir. Omuz için bu sözlükte **иңбаш (iñbaş)**: “omuz” (KTTS, 2015, s.172) ve “**кулбаш (kulbaş)**: “omuz” (KTTS, 2015, s.304) sözleri geçmektedir.

Başkurt Tilinin Akademik Hüzüglüğü’nde dört ayrı “иң” madde başı bulunmaktadır. Sözlükte **Иң (I)**: “*Omuz, gövdenin bir omuz başından diğer omuz başına kadar olan sırt kısmı*” (BTAH, 2013. c.3, s.760) olarak açıklanmakta ve omuz için ayrıca **иңбаш (iñbaş)**: “*Kolun sırta tutunduğu yer, omuz başı*” (BTAH, 2013. c.3, s.761) ile **кулбаш**

(kulbaş): “*Omuz; kolun sırta tutunduğu yer, omuz başı.*” (BTAH, 2013. c.3, s. 563) sözleri görülmektedir.

Başkurt Tilinin Hüzliği’nde üç ayrı “**иң**” madde başı bulunmaktadır. Sözlükte **Иң (I)**: “*Omuz, gövdenin bir omuz başından diğer omuz başına kadar olan sırt kısmı*” olarak yer alırken aynı zamanda omuz için **иңбаш** (iñbaş): “*Kolun sırta tutunduğu yer, omuz başı*” (BTH, 1993, c.1, s. 390) ile **кулбаш** (kulbaş): “*Omuz; kolun sırta tutunduğu yer, omuz başı*” (BTH, 1993, c.1, s. 698) sözleri de madde başı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Murat Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde de “иң”, iki alt başlıkta biri omuz, diğeri genişlik olarak üzere (**иң**) **иң 1.** “*Omuz, ense. 2. En genişlik*” (BTS, 2017, s. 252) tek madde başı ile açıklanmıştır. Bu kelimenin yanı sıra sözlükte omuz için **иңбаш (иңбаш)**: “*Omuz, omuz başı*” (BTS, 2017, s. 252) ve “**кулбаш (кулбаш)**: “*omuz*” (BTS, 2017, s. 252) sözleri de bulunmaktadır.

2.3. Ayağa Dayalı Ölçü Birimleri

Türkiye Türkçesinde organ adı olup uzunluk ölçüsünü bildirmede kullanılan “*ayak*” sözü Türkçe Sözlük’te “9. “*Yarım arşın veya 30,5 santimetre uzunluğundaki ölçü birimi, kadem, fit, fut.*” olarak açıklanmıştır (TS, 2011, s. 195).

Başkurt Tilinin Añlatmalı Hüzliği’nde “**аяк VI**” maddesi “*karşılaştırın иңле*” ibaresini içermektedir. **Иңле** maddesinin açıklaması da “*geniş*” şeklindedir. Burada bir yerin derinliğini ölçmek için de **аяклай I**: “*nehir derinliğini ölçmek*” maddesi ve açıklaması karşımıza çıkmaktadır. (BTAH, 2013. c.1, s.406-407).

Başkurt Tilinin Hüzliği’nde ise “**аяк**” maddesinde ölçü ile ilgili bir ifade yer almamakla birlikte **аяклай I**: “*ayak ile derin suyun dibine erişip derinliğini boy olarak ölçmek*” maddesi açıklamasıyla gösterilmektedir. (BTH, 1993, c. 1, s.103).

Murat Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde de **аяк**: “3. *Ölçü birimi (özellikle ip ölçmede kullanılır)*” şeklinde ifade edilmiştir (BTS, 2017, s. 49)

Tatar Tilinin Añlatmalı Süzliği’nde “**аяк I**” maddesinin 3. alt başlığında “*Çok ve uzunca bir şekilde (metrelerce sarılmış) dolanmış ip yumağı*” (TTAS, 1977, c. 1, s.98) ifadesi geçmekte, Tatarca-Türkçe Sözlük’te ve Mustafa Öner’in Kazan Tatarca-Türkçe Sözlük’ünde bu anlamda bir madde bulunmamaktadır. Başkurt Türkçesinde *ayak ile ölçme* için kullanılan “**аяклай**” ise Kazan Tatar Türkçesi sözlüklerinde hiç geçmemektedir.

2.3.2. adım (азым ~ адым)

Türkiye Türkçesinde “Bir ayak atışıyla alınan ve uzunluğu yaklaşık 75 santimetre olan mesafe” diye tanımlanan “2. *adım*” ile ondan türetilmiş “*adımlık*: adım uzunluğunda olan” ve **adımlamak**: “1. *Adım ile ölçmek*” (2011, s. 29) sözleri; Başkurt Tilinin Añlatmalı Hüzliği’nde **азым** (azım): “3. *Adım atarken, iki ayak arasında denk uzunluk ölçü birimi*” ile bu sözcükten türetilmiş **азымлы** (azımlı): “*geniş adımlı*”; **азымлык**

(azımlık): “*adımlık, mesafe için*” ve **азымлау** (azımlaw): “*Adım ile belirtip, adım ile ölçmek*” (BTAH 2013, c.1. 165) şeklinde yer almaktadır. Başkurt Tilinin Hüzüglü’nde de “**азым, азымлы, азымлык, азымлау**” sözleri aynı şekilde madde başı olarak yer almış, aynı şekilde açıklanmıştır (BTH 1993, c. 1, 30).

Murat Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde ise “**азым**” maddesinde ölçü ile ilgili bir ifade yer almamakta birlikte “**азıмл-азымлы** “*Büyük adımlı (at için)*”, **азıмл- азымла-** “*Adımlamak, adım atmak*” (2017, s. 55) sözleri yer almaktadır.

Tatar Tilinin Añlatmalı Süzüglü’nde **адым** (adım) maddesinde “*3. Uzunluk ölçümü (adım atarken iki ayak tabanı arası kadar)*” geçmekte; bundan türetilmiş **адымлы** (adımlı) “*1. Kişi veya hayvanın yürüyüş şeklini belirtmek için kullanılır.*”; **адымлык** (adımlık): “*Ne kadar adım uzaklıkta veya büyüklükte olduğunu anlatmada kullanılır.*” ile **адымлау (adımlaw)**: “*fıil, 2. Adım ile ölçmek*” sözleri bulunmaktadır (TTAS, 1977, c. 1, s. 20-21). Tatarca-Türkçe Sözlük’te **адым** (adım): adım, **адымлы** (adımlı): adımlı, **адымла-** (adımla-): adımlamak” sözleri geçmekte ancak herhangi bir ölçü ifadesi belirtilmemektedir (1997, s. 20). Mustafa Öner’in Kazan Tatarca-Türkçe Sözlük’ünde **адым** madde başında ölçü ile ilgili bir açıklama bulunmamakta ve bu sözcükten türetilmiş diğer sözcükler burada hiç geçmemektedir.

2.3.3. bacak kadar-bacak kadar boylu (бот буйы)

Türkiye Türkçesinde ufacık anlamında kullanılan “bacak kadar (TTS, 2011, s. 222)” ifadesi “Başkurt Tilinin Añlatmalı Hüzüglü” ve Başkurt Tilinin Hüzüglü’nde “**бот буйы**” şeklinde, “*kısa, küçük gövdeli insanlar*” için kullanılan söz olarak karşımıza çıkmaktadır. **бот буйы (büt buy)**: “*çok küçük gövdeli, çocuk gibi kişiler için yapılan benzetme.*” (BTAH, 2013, c. 2. s. 342; BTH, 1993, c. 1, s. 159).

-Минең кеүек бот буйы малайзарың түбәһе күккә тейзе. “*Benim gibi bacak kadar genç (erkek) çocukların başı göğe erdi.*” (BTAH, 2013, c. 2. 342).

Bu söze Murat Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde rastlanılmamaktadır.

Tatar Tilinin Añlatmalı Süzüglü’nde “**бот буйы**” için “*Genç ve gövdece küçük olan (genellikle çocuklar hakkında)*” ifadesi geçmektedir (1977, c. 1, s. 183). Tatarca-Türkçe Sözlük’te de **бот буйы**: “*küçük çocuk boyu*” diyerek ifade edilen bu söz, Mustafa Öner’in Kazan Tatarca-Türkçe Sözlük’ünde yer almamaktadır.

2.4. Organ Adlarıyla İfade Edilen Yakınlık -Uzaklık, Zaman ve Yer Kavramları

Yukarıdaki incelemelerin dışında Başkurt ve Kazan Tatar Türkçelerinde tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, organ adlarıyla kurulmuş, yakınlık-uzaklık, yer-zaman ifadesi içeren kavramlar bulunmaktadır.

Başkurt Türkçesinde en yakın yer için, **морон төбө** (mürün tübü): “*burnunun dibi,ucu,en yakın yer*” (BTH,1993, c.1, s. 818); zaman olarak en kısa zamanı bildirmek

için Türkçedeki “*göz açıp kapayıncaya kadar*” gibi ifadeyle **күз асыып йомғансы (küz asıy yımğansı)**: “*çok çabuk, hemen*” (BTH, 1993, c.1, s. 561) sözleri kullanılmaktadır.

Aynı durum Kazan Tatar Türkçesi için de geçerlidir:

Күз ачып йомғанчы (küz açıp yımğançı): “*Göz açıp yımuncaya kadar*” (TTS, 1997, s.197).

Күз ачып йомғанчы (küz açıp yımğançı): “*Çok çabuk, hemen.*” (TTAS, 1977, c.2, s.283).

Күз үлчәме (үлчәве) (küz ülçemī, ülçevī): “*Herhangi bir şeyin uzunluğunu, ağırlığını bildirmek için göz kararı, yaklaşık tahminde bulunma*” (TTAS, 1977, c.2, s.283).

Sonuç

İdil-Ural grubu Türk Lehçelerinden Başkurt ve Kazan Tatar antropometri sistemiyle oluşturulmuş ölçü kavramları hemen hemen Eski Türkçeden beri kullanılan sözlerdir. Asıl anlamlarından yola çıkılarak, benzetmelerden yararlanıp, dilde oldukça yaygın bir hâlde kullanılan bu ölçü birimlerini, dört ana başlıkta inceledik.

1. Parmağa dayalı ölçülerde;

***avuç** için iki lehçede “**уч~yc**” ve bunlardan türetilmiş adlar, eylemler olduğu,

***aya** iki lehçede (ая) şeklinde kullanıldığını, hem avuç hem avuç içi için kullanıldığını,

***serçe parmak** için Kazan Tatarcada “чәнчә бармак” kullanılırken Başkurtçada “сәтәкәй →сынғарсай барма” kolarak geçtiğini,

***karış, sere** kavramları için her iki lehçede de “**карыш сөям, һөйәм**” sözlerinin kullanıldığını, ancak bazen birbirlerinin yerine ya da her ikisi içinde tek kavramın işaret edildiğini,

***çimdik** sözünün her iki lehçede, çimit- şeklinde ve türetilmiş şekillerde (чөметем~ сөмтем) yeraldığını,

***tutam’ın** Kazan Tatarcada hem uzunluk hem hacim için kullanıldığını,

*Kazak Türkçesinde de kullanılan **eli**’nin Kazan Tatar Türkçesi sözlüklerinde yer almadığını Başkurt Türkçesinde geçtiğini,

***кулясыу (qulyasıv)**: Dört parmak genişliğindeki ölçü birimi’nin Başkurt Türkçesinde yer aldığı, ancak Kazan Tatar Türkçesinde bulunmadığını,

2. **koltuk**’un Türkiye Türkçesinden farklı olarak her iki lehçede, “bir koltuğa sığacak kadar” anlamında kullanıldığını tespit ettik.

Kola dayalı ölçü birimlerinde iki lehçede **eñ>iñ** sözünün hem omuz hem genişlik ölçüsü olarak kullanıldığını ve bu omuz anlamındaki “**иңбаш (iñbaş)**” ve **кулбаш (kulbaş)** sözlerinin de yer aldığını görmekteyiz. (Bu iki iñ’in karışmaması adına böyle bir sözcük “birleşik sözcük yoluyla” türetilmiş olabilir diye düşünmekteyiz).

3. Ayağa dayalı ölçü birimlerinde “**adım, ayak**” kavramlarının olduğunu ve bu ölçülerin dışında “**burun ve göz**” ile kurulmuş; yakınlık-uzaklık, zaman-yer gibi kavramları ifade etmek için kullanılan ve hemen hemen bütün Türk lehçelerinde görebildiğimiz “gözünün önünde, burnunun dibinde” gibi yapıların, Başkurt ve Kazan Tatar Türkçelerinde de karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

4. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da muhakkak ki eksiklikler bulunmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarla, bu eksikliklerin giderileceğini temenni etmekteyiz.

Kaynakça

- Atmaca, E. (2009). Kazak Türkçesinde ölçü ve ölçü adları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 27: 21-48.
- (BTH). (1993). Başkurt tiliniñ hüzlighi (I-II). Meskev Russiya Fender Akademiyahı Başqortistan Ğilmi Üzegi
- (BTAH). (2011). Başkurt tiliniñ akademik hüzlighi (I). Üfü, Başkortistan: Zeyneb Bişeva İsmindeki “Kitap” Neşriyatı.
- (BTAH). (2011). Başkurt tiliniñ akademik hüzlighi (II). Üfü, Başkortistan: Zeyneb Bişeva İsmindeki “Kitap” Neşriyatı.
- (BTAH). (2012). Başkurt tiliniñ akademik hüzlighi (III). Üfü, Başkortistan: Zeyneb Bişeva İsmindeki “Kitap” Neşriyatı.
- (BTAH). (2012). Başkurt tiliniñ akademik hüzlighi (IV). Üfü, Başkortistan: Zeyneb Bişeva İsmindeki “Kitap” Neşriyatı.
- (BTAH). (2013). Başkurt tiliniñ akademik hüzlighi (V). Üfü, Başkortistan: Zeyneb Bişeva İsmindeki “Kitap” Neşriyatı.
- (BTAH). (2014). Başkurt tiliniñ akademik hüzlighi (VI). Üfü, Başkortistan: Zeyneb Bişeva İsmindeki “Kitap” Neşriyatı.
- Caferoğlu, A. (2011). Eski uygur Türkçesi sözlüğü. *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). Kâşgarlı mahmud divânu lugât’it-türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin). *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I-II, *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Işıktaş Sava, I. (2021). Kırım Tatarcada antropometri sistemiyle oluşturulmuş ölçü birimleri ve adlandırmaları. *Türkolojinin Delikanlısı Seyyah Prof. Dr. İsmail Doğan Armağanı* (Edt.: Hüseyin Yıldız – Abdulkadir Öztürk). *Fenomen Yayınları*. 355-362.
- Öner, M. (2015). (KTTS). Kazan tatar Türkçesi sözlüğü. *Türk Dil Kurumu Yayınları*
- Ünlü, S. (2012). Harezmi-Altınordu Türkçesi sözlüğü. *Eğitim Yayın Evi*.
- Özşahin, M. (2017). Başkurt Türkçesi sözlüğü, *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- (TS). (2011). Türkçe sözlük (11. baskı). *Türk Dil Kurumu Yayınları*
- (TTAS). (1977). Tatar tiliniñ aňlatmalı süzlighi (I-II-II). *Kazan Tataristan Kitap Neşriyatı*.

(TTS). (1997). Tatarca-Türkçe sözlük. Kazan-Moskova İnsan Neşriyat

Uzun, G. (2020). Kırgız Türkçesinde uzunluk ve mesafe ölçümünde kullanılan metaforlar ve antropometrik birimler. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED. 68: 245-260.